

Danuta Makulska

6. Koncepcje i czynniki rozwoju regionalnego

Streszczenie

Autorka omawia nowoczesne czynniki rozwoju regionów spełniające zasadniczą rolę w kształtowaniu sytuacji gospodarczej, czyli czynniki powiązane z nowym paradygmatem rozwoju regionalnego, który koncentruje się wokół wykorzystania potencjału i wzmocnienia konkurencyjności. Ponowny wzrost znaczenia regionów był impulsem do tworzenia modeli rozwoju regionalnego, a region stał się kluczową płaszczyzną rozwoju występującą w roli inkubatora wiedzy i innowacji. Działalność w ramach polityki regionalnej ma stworzyć dodatkowy impuls rozwojowy. Jednocześnie nastąpiło podkreślenie roli zasobów wewnętrznych cechujących się niepowtarzalnym charakterem. Na znaczeniu zyskały czynniki niematerialne np. zasoby ludzkie. Wśród czynników rozwoju istotną rolę przypisuje się kapitałowi społecznemu. Został on uznany za kluczowy, specyficzny zasób w rozwoju regionów. Jego skuteczność połączona jest z umiejętnościami i skłonnością do współpracy w ramach grupy. Przyczynia się to do podniesienia poziomu zaufania pozwalającego na obniżenie kosztów transakcyjnych decydujących o poziomie konkurencyjności. Wśród zasobów niematerialnych powiązanych z funkcjonowaniem przedsiębiorstw istotne znaczenie przypisuje się uczeniu się organizacji tzn. dostosowywaniu się organizacji do nowych warunków otoczenia, zmian technologicznych i wzrastającej konkurencji. Organizacja ucząca się jest punktem wyjścia dla organizacji wiedzy oraz stopniem pośrednim do osiągnięcia organizacji wysokiej inteligencji, która posiada zdolność adoptowania się do zmian zachodzących w otoczeniu, a nawet wyprzedzania tych zmian i aktywnego kształtowania otoczenia. Budowanie inteligentnej organizacji związane jest z inteligencją emocjonalną, która zwiększa się wraz z wiekiem i przystosowaniem do różnych środowisk.

Słowa kluczowe: rozwój regionalny, rola terytorium, zasoby niematerialne

Concepts and Factors of Regional Development.

Abstract

The paper discusses modern factors of regional development that are of significance in shaping economic situation, i.e. those linked to a new paradigm of regional development that focuses on using potential and enhancing competitiveness. Growing importance of regions has triggered the work on regional development models, and a region itself has become a key development platform playing a role of the incubator of knowledge and innovation. It is the activity within regional policy that is now to bring about an additional development impulse. Meanwhile, the importance of internal resources of unique nature has been emphasized. Such intangible factors as e.g. human resources have become increasingly significant.

Furthermore, social capital considered to be the key resource and specific one in regional development, is now perceived as a valuable development factor. The effectiveness of social capital is combined with abilities and skills to co-operate in a team, and this contributes to enhancing the level of confidence which – in turn – results in the reduction of transaction costs determining the level of competitiveness. The ability of learning presented by an organization, i.e. its willingness to adjust to intangible new environment, technological changes and growing competition, is perceived as a key intangible factor in corporate activity. An organization that is capable of learning is a gateway to the knowledge-based organization and a transition to a high-intelligence organization with its ability to adapt to changes in environment. Moreover, such an organization may anticipate such changes and – thus – actively shape the environment. Building an intelligent organization in connected with emotional intelligence that expands with the time passing and adjusts to various environments.

Kew words: regional development, role of territory, intangible resources

Przedmiotem badania są czynniki rozwoju powiązane z nowym paradygmatem polityki rozwoju regionalnego.¹⁵¹ Paradygmat jest to zbiór pojęć i teorii tworzących podstawy danej nauki. Zasadniczo paradygmatu się nie kwestionuje, zwłaszcza do chwili gdy jest twórczy poznawczo. Nowy paradygmat rozwoju regionalnego został zdefiniowany na konferencji krajów OECD w Paryżu w 2009 roku. Zasadniczą uwagę skupiono na wykorzystaniu potencjału i wzmocnieniu konkurencyjności, zintegrowaniu projektów rozwojowych, połączeniu twardego i miękkiego kapitału oraz na wieloszczeblowym zarządzaniu publicznym i nowej roli terytorium. Działalność OECD dotyczy badań między innymi w zakresie polityki regionalnej. Efektem prac są studia i raporty charakteryzujące się wysokim poziomem naukowym.¹⁵²

Koncepcje rozwoju regionalnego

W koncepcjach rozwoju powstałych po II wojnie światowej kluczową rolę przypisywano dużym przedsiębiorstwom, małe i średnie firmy uznawane były za jednostki podwykonawcze dysponujące małymi możliwościami wprowadzania innowacji oraz nowych technologii. Ten typ rozwoju połączony był z podziałem na centrum i peryferia. Działalność ruchów społecznych i krytyka zachodniego społeczeństwa konsumpcyjnego doprowadziła do poszukiwania alternatywnej drogi rozwoju regionalnego i zmniejszenia podporządkowania obszarów peryferyjnych stolicy.

Nastąpił powrót do koncepcji regionów i otworzył drogę do tworzenia modeli rozwoju regionalnego. Dodatkowym czynnikiem stał się kryzys fordyzmu i keynesizmu, łączony z masową produkcją i konsumpcją oraz międzynarodowymi przedsiębiorstwami zintegrowanymi pionowo, polaryzacją gospodarczą i terytorialną oraz nie uwzględnianiem środowiska naturalnego. Kłopoty pojawiły się w dużych przedsiębiorstwach, gdzie z powodu wielkości i zbyt zbiurokratyzowanych struktur nastąpiło opóźnienie potrzebnych zmian między innymi związanych z projektami innowacyjnymi. Podjęto działania w kierunku zwiększenia elastyczności, zmiany stosunku do otoczenia, wzrostu znaczenia technologii oraz wprowadzenia zmian organizacyjnych. Przedsiębiorstwa zaczęły zmieniać się w kierunku struktury opartej na decentralizacji działalności operacyjnej, ale w centrum była nadal jednostka

¹⁵¹ Regional Policy Challenges. New Issues and Good Practices, OECD, Paris 2009.

¹⁵² J. Szlachta, *Doktryna OECD w sferze polityki rozwoju regionalnego*, w: *Polska wobec wyzwań cywilizacji XXI wieku*, red. A. Kukliński, K. Pawłowski, J. Woźniak, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2009, s. 143.

decydująca o funkcjonowaniu. Nastąpił wzrost roli małych i średnich przedsiębiorstw w restrukturyzacji przemysłu i całych regionów. Gospodarka zaczęła zmieniać się w kierunku produkcji podzielonej na mniejsze jednostki współpracujące ze sobą. Małe firmy powstawały również z inicjatywy władz regionalnych i odnosiły znaczące sukcesy. Przedsiębiorstwa lokalizowały się w dużych i średnich ośrodkach miejskich oraz na terenach wiejskich, gdzie nie było dotychczas produkcji przemysłowej. Polityka regionalna zaczęła cechować się zintegrowaniem. Celem jej było zróżnicowanie i adaptacja regionalnych struktur produkcyjnych do nowych technologii. W teoretycznych rozważaniach dotyczących rozwoju regionalnego zaczęło dominować podejście opierające się na zasobach wewnętrznych, niepowtarzalnych i wyjątkowych dla danego regionu. Nastąpiły zmiany w roli czynników wytwórczych na korzyść czynników niematerialnych takich jak: zasoby ludzkie, poziom wykształcenia i wiedzy nad czynnikami materialnymi np. dostępem do surowców czy energii. Dodatkowo nastąpiło zróżnicowanie sieci przedsiębiorstw przemysłowych, co wpłynęło na zanik korzyści wynikających z silnej specjalizacji przemysłowej regionów, ale jednocześnie nastąpił wzrost współzależności usług produkcyjnych i produkcji przemysłowej. Jednak wykorzystanie endogenicznego potencjału regionu wymaga spełnienia specyficznych warunków w sferze społecznej i gospodarczej. Region może osiągnąć przewagę konkurencyjną gdy wyeksponowane zostaną jego indywidualne cechy.

Zmiany w gospodarce związane z postfordyzmem wymuszają nowe podejście do polityki rozwoju, w tym do polityki rozwoju regionalnego. W związku z pogłębiającą się globalizacją gospodarki odnotowywane jest zjawisko umiędzynarodowienia produkcji, ale jednocześnie wzrasta znaczenie poziomu regionalnego w rozwoju gospodarczym. Globalizacja prowadzi do integracji krajów, grup społecznych, ale powoduje także powstanie nowych podziałów, które modyfikują dotychczasowe powiązania i wprowadzają nowe zależności. Pojawia się wielowymiarowa sieć powiązań o twórczym charakterze. Splot tych procesów przyczynia się do nowego podejścia w odniesieniu do terytorium i powstaje nowy paradygmat rozwoju regionalnego podkreślający znaczenie terytorium. Badanie zagadnień połączonych z terytorium mieści się w nurcie badań rozwoju regionalnego. Pojęcie rozwoju regionalnego dotyczy nie tylko samego obszaru, ale i sposobów działania oraz metod postępowania.

Obecnie uczestniczymy w kolejnej zmianie sposobu produkcji wywołanej globalizacją gospodarki, nowym podziałem pracy, rozwojem nauki i badań oraz dużym udziałem informatyki i usług informatycznych. Nastąpiło ponowne podkreślenie

znaczenia czynników niematerialnych oraz rozwoju wewnątrz regionów. Według współczesnego ujęcia uwzględnienie nowoczesnych czynników rozwoju regionalnego stało się kluczowe. Obecnie region posiada swoją specyficzną trajektorię rozwoju, powiązany jest ze społecznością lokalną, która może kształtować założenia rozwoju integrujące czynniki gospodarcze, społeczne i kulturowe. Region stał się kluczową płaszczyzną rozwoju, występuje jako inkubator wiedzy i innowacji, jest niezbędny dla tworzenia, absorpcji i dyfuzji innowacji. Wewnątrz niego tworzą się zdolności innowacyjne i technologiczne pojedynczych podmiotów.

Rozwój regionalny jest połączony z gospodarką kraju. Wspieranie działań prorozwojowych może odbywać się na różnych szczeblach od regionalnego, poprzez krajowy do unijnej perspektywy. Kluczowa rola przypada jednak władzom publicznym w tworzeniu różnego rodzaju instytucji publicznych wspomagających rozwój. Państwo spełnia rolę komplementarną uruchamiając mechanizmy niezbędne do zmobilizowania społeczności regionalnych oraz ich uaktywnienia. Biorą w nim również udział inne podmioty takie jak stowarzyszenie czy duże przedsiębiorstwa. Ph. Aydalot podkreślił, że "rozwój endogeniczny jest fundamentalny dla osiągnięcia sukcesu przez społeczeństwo innowacyjne"¹⁵³. Rozwój składa się z kombinacji indywidualnych przedsięwzięć, ale powinny one być zgodne z wcześniej opracowanym celem.

Czynniki kształtujące rozwój regionalny

Terytorialność rozwoju

Zasadniczą cechą rozwoju regionalnego jest jego terytorialność. Wymiar terytorialny dotyczy warunków organizacyjnych, które mają za zadanie ułatwiać prowadzenie działalności gospodarczej. W tym ujęciu terytorium staje się formą organizacji gospodarczej, miejscem zbiorowych, zlokalizowanych procesów ekonomicznych. A. Jewtuchowicz określa terytorium jako zbiór ludzi oraz przestrzenie skoncentrowanych i historycznie ukształtowanych działalności: technicznych, produkcyjnych oraz społecznych.¹⁵⁴ Istotne znaczenie ma tu bliskość przedsięwzięć i koordynacja działań. Rozwój regionalny dokonuje się na określonym terytorium, związany jest z konkretną przestrzenią geograficzną, ekonomiczną,

¹⁵³ Ph. Aydalot, *L'aptitude des milieux locaux à promouvoir l'innovation*, w: *Technologie nouvelle et ruptures régionales*, "Economica", Paris 1986.

¹⁵⁴ A. Jewtuchowicz, *Rozwój, środowisko, sieci innowacyjne i lokalne systemy produkcyjne*, w: *Zewnętrzne determinanty rozwoju innowacyjnych firm*, Katedra Ekonomii, Uniwersytet Łódzki, ARSGRAF, Łódź 2001, s. 71.

społeczną oraz kulturową. Rozwój regionalny jest rozwojem terytorialnym, wynika z relacji między różnymi typami działalności zlokalizowanej na danym terytorium. Zasadniczą rolę odgrywa przestrzeń i jej zagospodarowanie. Zmiana spojrzenia na przestrzeń nastąpiła wraz z pojawieniem się nowych przestrzeni produkcyjnych oraz zastąpieniem modelu konkurencyjnego dotyczącego zachowań podmiotów gospodarczych przez współpracę i kooperację. Terytorium powinno rozwijać się od wewnątrz, opierając rozwój na własnych zasobach. Kluczowe znaczenie przypisuje się rozwojowi "od dołu". Podkreślenie roli sił wewnętrznych i sieci regionalnych aktorów wpływa na poczucie przynależności do danej społeczności i do danego miejsca. Z tego z kolei wynika, że kluczową rolę należy przypisać tworzeniu otoczenia dla rozwoju obejmującego materialne i niematerialne czynniki takie jak: kultura, zwyczaje i tradycje oraz przedsiębiorczość. Niezbędnym elementem jest zdolność danej społeczności do zmian, co z kolei warunkuje kreatywność i rozwój przedsiębiorczości.

W ramach polityki regionalnej rozróżniamy przestrzeń i terytorium. Przestrzeni przypisana jest rola neutralna, a terytorium przyczynia się do integracji podmiotów ekonomicznych. To terytorium decyduje o warunkach organizacyjnych, ułatwia prowadzenie twórczej działalności, jest miejscem tworzenia technologii.¹⁵⁵ Ujęcie reprezentowane przez socjologię zwraca uwagę na stosunki społeczne, relacje między zbiorowością ludzi, a obszarem przez nich zamieszkałym. Rozwój w tym kontekście ujęty jest jako proces społeczny. Terytorium łączy się z pojęciem tożsamości grupy, jej więziami społecznymi, historią i kulturą, relacjami prywatnymi i zawodowymi. Terytorium jest miejscem gdzie kształtuje się tożsamość terytorialna. W polityce Unii Europejskiej zwraca się baczna uwagę na zagadnienia tożsamości. Wyróżnia się tożsamość kulturową utożsamianą z narodową oraz tożsamość społeczną. Na tożsamość człowieka składają się dwa podstawowe elementy: identyfikacja z krajem, regionem oraz identyfikacja z grupą społeczną, do której należymy, taką jak rodzina, klan, naród.¹⁵⁶ Podstawą tożsamości narodowej jest jednocząca grupę kultura. Pojęcie tożsamości narodowej i tożsamości kulturowej bywają stosowane zamiennie. Tożsamość kulturowa przejawia się w kulturowo zdefiniowanym sposobie działania, w materialnych i niematerialnych wytworach powstających w obrębie danego obszaru.

¹⁵⁵ A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005, s. 64.

¹⁵⁶ J. Zadencki, *Tożsamość partykularna, tożsamość globalna, polityka*, w: *Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych*, red. R. Piekarski, M. Graban, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2003, s. 110.

Podmiotem tożsamości kulturowej są zbiorowości lokalne czy regionalne, związane z określoną przestrzenią.¹⁵⁷

Właśnie terytorium zostało wyposażone we własny potencjał techniczny oraz ludzki. G. Garofoli zdefiniował je jako “obszar, w którym dochodzi do spotkania wymiany rynkowej i społecznych form regulacji; obszar który determinuje różne formy organizacji produkcji i zdolności innowacyjne (zarówno w odniesieniu do produktów, jak i procesów), prowadzące do dywersyfikacji produkcji oferowanej na rynku nie tylko w oparciu o relatywne koszty czynników”¹⁵⁸. Wewnątrz terytorium następuje koordynacja oczekiwań, występuje bliskość problemów oraz mają miejsce działania indywidualne. Jeśli wewnątrz danego terytorium występuje siła robocza o niskich kwalifikacjach i niskiej jakości środowiska ekonomicznego to mamy słabe relacje wewnątrz terytorium, wówczas jego dynamika rozwoju może być niska. Środowisko lokalne i jego dynamika są podstawowymi czynnikami w procesie innowacji i rozwoju. Terytorium jest określane jako pewna forma organizacji i integracji społecznych. Interakcja między organizacją przemysłową i organizacją przestrzenną tworzy terytorium.

Rozwój regionalny opiera się na założeniu bliskości, powiązanej z terytorium. Właśnie od bliskości zależy dynamika i poziom rozwoju. Paradygmat bliskości opisywany został w 1993 r. przez A. Rallet i A. Torre.¹⁵⁹ Bliskość jest używana w odniesieniu do wymiany wiedzy i innowacji np. w dystryktach przemysłowych.

Ujmowana jest w różnych wymiarach:¹⁶⁰

- bliskość poznawcza ujmowana jest jako podobieństwo i zdolność porozumienia podobnym językiem charakterystycznym dla danego środowiska, jest niezbędna dla rozwoju zdolności adaptacji określonego rodzaju wiedzy i innowacji, wymiany oraz współpracy dla dalszego rozwoju,
- bliskość geograficzna definiowana jest jako dystans przestrzenny między podmiotami ekonomicznymi generującymi pozytywne efekty zewnętrzne, powstające na skutek bliskiej lokalizacji w danym systemie produkcyjnym o podobnym charakterze wytwórczym, bliskość przestrzenna jest źródłem bezpośrednich kontaktów będących fundamentem tworzenia wiedzy oraz

¹⁵⁷ M. Castells, *Siła tożsamości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 58.

¹⁵⁸ G. Garofoli, *Economic Developtent, Organization of Production and Territory*, Revue d’Economie Industrielle, Vol. 64, 1993, s. 24.

¹⁵⁹ A. Rallet, A. Torre, *Proximity and Localization*, “Regional Studies” 2005, Vol. 39.1, s. 49.

¹⁶⁰ A. Nowakowska, *Regionalny kontekst procesów innowacji*, w: *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, red. A. Nowakowska, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2009, s. 31.

informacji, bliskość ta stymuluje lokalną dynamikę przemysłową, która ujmowana jest w sensie podobieństwa (podobnych możliwości technologicznych),

- bliskość organizacyjna opisuje interakcje między różnymi aktorami indywidualnymi, zbiorowymi oraz formalnymi instytucjami, łączy się z wykształceniem, sposobem koordynacji wewnątrz firm oraz między firmami, prowadzi do ożywienia bezpośrednich kontaktów i powstania sieci lokalnych podmiotów gospodarczych i społecznych, ułatwia wybory, zwiększa spójność terytorialną i sprzyja wspólnemu podejmowaniu decyzji co pozwala na uniknięcie marnotrawstwa z powodu wyniszczającej konkurencji. Bliskość organizacyjna stymuluje proces bezpośredniego uczenia się i łączy aktorów regionalnych, łączona jest z podobieństwem i przynależnością, które warunkują trwałe relacje oraz współpracę z innymi podmiotami,
- bliskość społeczna podkreśla społeczny kontekst relacji i zachowań ekonomicznych, opartych na zaufaniu i wzajemności, bliskości społecznej jest widoczna w wymianie informacji i transferze tzw. wiedzy milczącej, której przepływ na zasadach wolnorynkowych jest niemożliwy lub bardzo trudny, podkreśla społeczny kontekst relacji i zachowań ekonomicznych opartych na zaufaniu i wzajemności,
- bliskość instytucjonalna definiowana jest jako przynależność podmiotów do przestrzeni wyznaczonej przez określoną wspólnotę oraz zbiór reguł działania skierowanych na działanie zbiorowe, reguły gry powstają przez wspólne zwyczaje i zasady oraz system prawny tworzący ramy funkcjonowania gospodarki, bliskość instytucjonalna tworzy bazę dla koordynacji działań gospodarczych oraz sprzyja lub powstrzymuje procesy koordynacji, wymiany informacji, procesy interaktywnego i kolektywnego uczenia się.

W tym ujęciu rozwój rozumiany jest jako wynik złożonego zbioru relacji między podmiotami zlokalizowanymi na danej przestrzeni geograficznej mającej swoją kulturę i historię. Specyfika terytorium staje się jego przewagą konkurencyjną.

Przestrzenne formy organizacji produkcji

Badanie specyficznych relacji między przedsiębiorstwami funkcjonującymi na tym samym obszarze stało się przedmiotem zainteresowania badań teoretycznych i praktycznych. Przy definiowaniu wzorca terytorialnego zorganizowania produkcji spotykamy wiele pojęć i trudno jest znaleźć cechy uniwersalne. Punktem wyjścia były prace oparte o marshallowski dystrykt przemysłowy. Przyjęto, że taka forma organizacji przemysłu nie ogranicza się do małych przedsiębiorstw, ale funkcjonują

tam filie dużych przedsiębiorstw czy systemy małych i średnich firm zgromadzonych wokół lidera tworzącego wokół siebie sieć lokalnych podwykonawców. Rozwój danej gałęzi powoduje powstanie gałęzi pomocniczych dla danej działalności. Skupienie produkcji na danym terytorium powoduje powstanie i dyfuzję innowacji. A. Marshal wprowadził pojęcie atmosfery przemysłowej, która ułatwia osiągnięcie specyficznych umiejętności drogą rozpowszechnienia innowacji. Badania były kontynuowane przez przedstawicieli kalifornijskiej szkoły geografii ekonomicznej (A. Scotta, M. Storpera, R. Walkara)¹⁶¹. Zajmowali się oni wielkimi metropoliami, a przestrzenne formy produkcji nazwali technopolami. Zasadnicze znaczenie przypisali korzyściom zewnętrznym oraz kosztom transakcyjnym. W Ameryce cechą charakterystyczną była i jest duża akumulacja kapitału i pracy. Technopole zaliczane są do specyficznych dystryktów przemysłowych. Ich rozwój wynika z zastosowania nowoczesnych technologii. Sukces wynika z przeskoku technologicznego, a nie z kumulujących się umiejętności. Zlokalizowane są głównie w miastach, a powiązania wewnętrzne mają charakter zawodowy, a nie rodzinny.

Innym przykładem przestrzennego zorganizowania produkcji jest "Trzecia Italia" składająca się z małych i bardzo małych oraz średnich firm funkcjonujących w tradycyjnych przemysłach. We Włoszech dystrykty opierają się o wspólnotę i wzajemność, kluczowe miejsce zajmuje tradycyjny przemysł. Rozwój oparty został na endogenicznych zasobach. Kluczowe znaczenie miała produkcja dóbr rzemieślniczych oraz luksusowych. Działalność miała charakter elastyczny, ulegała częstym zmianom zgodnym ze zmieniającymi się potrzebami rynku. Zasadniczym elementem była wysoko wykwalifikowana kadra kierownicza oraz znakomite wzornictwo przemysłowe, sięgające renesansu. W ramach funkcjonowania przedsiębiorstw obserwowano bliską współpracę z administracją publiczną oraz współdziałanie z innymi przedsiębiorcami w ramach sieci. Działalność gospodarcza opierała się często na produkcji rodzinnej. Prowadziło to do obniżenia kosztów inwestycyjnych oraz przyczyniało się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa i wzajemnego zaufania.¹⁶² J. Grzeszczak wymienia pięć cech charakterystycznych dla "Trzeciej Italii":¹⁶³

- duży zakres przepływu personelu między firmami dostawcami i odbiorcami,

¹⁶¹ G. Benko, *Geografia technopoli*, PWN, Warszawa 1993, s. 98.

¹⁶² T. Grosse, *Polityka regionalna Unii Europejskiej I jej wpływ na rozwój gospodarczy. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i wnioski dla Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000, s. 68.

¹⁶³ J. Grzeszczak, *Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej*, PAN, „Prace Geograficzne”, Wydawnictwo Continuo, Wrocław 1999, nr 173, s. 69.

- wysoki stopień współdziałania między konkurującymi firmami w celu podziału ryzyka, stabilizowania rynku i udziału w innowacjach,
- istotny udział pracowników zajmujących się projektowaniem i innowacjami,
- funkcjonowanie silnych stowarzyszeń zawodowych zapewniających dostęp do infrastruktury związanej z zarządzaniem, szkoleniem, marketingiem, pomocą finansową i techniczną, łatwy dostęp do instytucji wspierających i przyczyniających się do zmniejszenia ryzyka i wprowadzenia większego poziomu stabilizacji,
- ważną rolę władz lokalnych w kierowaniu i promowaniu wiodących branż przemysłu.

We Francji powstało pojęcie terytorialnych systemów produkcyjnych. Klasyfikuje się je jako ogniwo pośrednie między włoskimi dystryktami opierającymi się na wspólnocie, a logiką ekonomiczną rządząca rozwojem metropolii amerykańskich. Zasadniczą nowością jest wprowadzenie nowych elementów teoretycznych – ewolucjonistycznego ujęcia postępu technologicznego, teorii regulacji i konwencji gdzie akcent położony jest na różne formy koordynacji między przedsiębiorstwami. Występują tam również nowe typy relacji kapitał-praca, nowa rola instytucji oraz polityka rozwoju regionalnego prowadzona przez elity. Niezbędna jest realna współpraca uznana przez wszystkich uczestników za atrakcyjną. W wyniku działania powstaje podział pracy i sieć współzależności między jednostkami produkcyjnymi. Współpraca może przybierać różne formy:

- kooperacji dużych przedsiębiorstw z małymi i średnimi, na zasadzie partnerstwa lub podwykonawstwa,
- kooperacji firm w zakresie działalności komplementarnych przy wytwarzaniu tych samych wyrobów lub wspólnego zdobywania rynków,
- wielostronnej współpracy między różnymi firmami oraz ośrodkami badawczymi w zakresie stosowania technologii.

W przypadku terytorialnych systemów produkcyjnych nie chodzi o to aby razem produkować więcej niż gdy każdy pracował sam, ale istotne jest aby produkować coś nowego, aby szukać nowych rozwiązań i nowych klientów.¹⁶⁴

Kolejnym istotnym dla tematu pojęciem jest klastr. Jego teoria została zastosowana do wyjaśnienia sukcesu skupiska małych przedsiębiorstw przemysłowych, wytwarzających podobny asortyment produkcji. Wraz z tą teorią łączy się nadzieję na rozwój ekonomiczny oraz wzrost konkurencyjności. Z klastrem

¹⁶⁴A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, op.cit., s. 91.

połączone jest pojęcie sieci. Pojęcie sieci pochodzi z prac socjologa M. Castellsa, który opisywał zmiany w społeczeństwie i organizacji życia, pracy, przestrzeni społecznej następujące w okresie globalizacji.¹⁶⁵ Według M. Castellsa, sieci społeczne istniały od zawsze, jednak globalizacja zintensyfikowała je. W warunkach szybkich zmian technologicznych to sieci, a nie firmy stają się efektywnie działającymi podmiotami. Organizacja współczesnego społeczeństwa opiera się na informacji i przepływie danych. Kluczowe w sieciach są węzły, w których przecinają się przepływy. O sile sieci świadczy spójność mierzona ilością i intensywnością połączeń między jej elementami. Oczywiście pojęcie "sieci" jest stosowane w wielu dziedzinach np. we współczesnej informatyce, cybernetyce, chemii oraz neurologii. Przy uwzględnieniu terytorium sieć składa się z wyselekcjonowanych związków z wybranymi partnerami, występującymi w relacjach rynkowych partnerów. W dużym uproszczeniu, za sieci w kontekście rozwoju regionalnego uznaje się formalne lub nieformalne organizacje i platformy, które ułatwiają wymianę informacji i technologii, a także wzmacniają koordynację i współpracę uczestników sieci. Uczestnikami sieci, w zależności od jej rodzaju mogą być regiony, firmy, ośrodki badawcze oraz osoby fizyczne.¹⁶⁶ Przedsiębiorstwo działające w klastrze intensywnie współpracując z organizacjami branżowymi, badawczo-rozwojowymi, samorządem, potencjalnymi konkurentami, dostawcami i klientami, musi jednocześnie konfrontować się z bezpośrednimi konkurentami. Działania te mogą ułatwić wzrost przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw, sprzyjając rozwojowi.¹⁶⁷ Szczególne znaczenie ma wymiar przestrzenny, niezbędna jest bowiem bliskość kooperantów dająca możliwość efektywnego przepływu wiedzy i umiejętności. Wiedza tworzy się wewnątrz sieci najskuteczniej, gdy podział pracy pomiędzy przedsiębiorstwami jest zmienny. Wówczas powstają warunki dla możliwości twórczego i imitującego przepływu innowacji.

Głównym motywem powstawania sieci jest synergia i dążenie do zmniejszenia niepewności działania. Powiązania są elastyczne i wynikają ze strategii partnerów.

¹⁶⁵ M. Castells, *The Rise of The Network Society*, Blackwell, Oxford 1996, s. 93.

¹⁶⁶ *Final Report of the Expert Group Clusters and Networks*, European Commission DG-Enterprise, Brussels 2003, s. 13.

¹⁶⁷ K. Kłaż, A. Kowalski, *Rozwój klastrów przemysłowych w Polsce*, w: *Polska. Raport o konkurencyjności 2010. Klastry przemysłowe a przewagi konkurencyjne*, Instytut Gospodarki Światowej, SGH, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2010, s. 263.

Sieci charakteryzują się następującymi cechami:¹⁶⁸

- współzależnością podmiotów i partnerstwem związanym z przekonaniem, że wzajemne relacje są podstawą sukcesu,
- wzajemnością świadczeń będącą warunkiem koniecznym efektywnej wymiany informacji i wiedzy,
- zaufaniem rozumianym jako przekonanie o solidności innych podmiotów,
- luźnymi powiązaniem umożliwiającymi otwartość i autonomię w wyborze partnerów, możliwością szybkiej reakcji na zmiany warunków zewnętrznych.

Warunkiem skuteczności sieci jest ich jawność. Sieci powinny być łatwe do zidentyfikowania, znane i otwarte bez względu na to czy są formalne czy nieformalne. Jest to jednak trudne do zrealizowania. Tworzenie się sieci innowacji jest dobrowolne i wynika z potrzeby samych przedsiębiorstw. Wynika to z aktywnej transformacji całego środowiska i zrozumienia korzyści jakie może przynieść wzajemna współpraca, zwłaszcza w dziedzinie nowych technologii. Istotną rolę do odegrania przypada władzom lokalnym, instytucjom publicznym i prywatnym oraz dużym przedsiębiorstwom. Organizacja takiej sieci ma na celu stworzenie społeczności, w której działalność gospodarcza oparta jest na specyficznych umowach, mniej lub bardziej sformalizowanych w ramach których partnerzy zgadzają się ponieść ryzyko wspólnego projektu. Umowy takie noszą nazwę konwencji.¹⁶⁹

Sieci stały się sposobem organizacji produkcji w dobie postfordyzmu. Używane są najczęściej właśnie we współpracy i powiązaniach funkcjonalnych przedsiębiorstw. Sieć jest w tym przypadku zbiorem powiązań z wybranymi partnerami wynikających z relacji rynkowych. Wynikają z poszukiwania komplementarnych zasobów. Synergia i dążenie do zmniejszenia niepewności działania są motywami do poszukiwań. Wewnątrz sieci występują elastyczne powiązania i pozwalają na tworzenie różnych kombinacji. Ich powstawanie wynika ze strategii działania partnerów.

Najczęściej wymienia się następujące pozytywne efekty funkcjonowania wewnątrz sieci:¹⁷⁰

¹⁶⁸ A. Olechnicka, *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 39.

¹⁶⁹ A. Jewtuchowicz., *Rozwój, środowisko, sieci innowacyjne i lokalne systemy produkcyjne*, w: K. B. Matusiak, E. Stawasz, A. Jewtuchowicz, *Zewnętrzne determinanty rozwoju innowacyjnych firm*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001, s. 86.

¹⁷⁰ M. E. Porter, *Regions and the New Economics of Competition*, w: *Global City-Regions. Trends. Theory. Policy*, red. A. J. Scott, Oxford 2001, s. 256.

- zwiększenie dostępności do wyspecjalizowanych pracowników i nakładów,
- szerszą informację rynkową i techniczną,
- łatwiejszy dostęp do instytucji i dóbr publicznych,
- efektywniejszą wymianę doświadczeń przez obserwację i tym samym szybszy przepływ wiedzy i innowacji,
- łatwiejsze i mniej kosztowne podejmowanie nowych rozwiązań technicznych, łatwiejsze zakładanie firm i przyciąganie nowych podmiotów.

M. E. Porter oparł konkurencyjność na kilku elementach tworząc tzw. diament konkurencyjności do którego wprowadził pracowników wykwalifikowanych, niezbędną do istnienia przemysłu infrastrukturę, naturę lokalnego popytu na produkty lub usługi przemysłowe, istnienie zaopatrzeniowego przemysłu oraz strategię, strukturę konkurencji przedsiębiorstw.¹⁷¹ Wewnątrz wymienionych elementów zachodzą określone interakcje, które tworzą zasoby i kompetencje niezbędne do otrzymania korzyści konkurencyjnych.

Zasoby niematerialne

W odniesieniu do konkurencyjności za najbardziej istotne uważa się oferowane lokalne zasoby wpływające na wybory lokalizacyjne. Obecnie kluczowe znaczenie poza zasobami rzeczowymi mają zasoby niematerialne, które tworzone są i akumulowane w przedsiębiorstwie. Należą do nich umiejętności i kompetencje pracowników, wiedza, kreatywność i elastyczność, intuicja i szeroko rozumiana kultura wewnętrzna firmy. Na kompetencje składa się wiedza teoretyczna i umiejętności praktyczne. Kluczowe kompetencje są podstawą generowania konkurencyjności przedsiębiorstwa. Działania osoby kompetentnej, w danej dziedzinie, winny spełniać obowiązujące w danej społeczności czy organizacji normy i zasady. Taki pracownik odznacza się łatwością nawiązywania kontaktów, sprawnością oraz skutecznością w realizacji danego zadania. Główne kompetencje decydujące o konkurencyjności pojawiają się, gdy firma lepiej od konkurentów potrafi wykorzystać swoje zasoby mające charakter wyjątkowy, specyficzny dla konkretnej organizacji.

Do istotnych zasobów możemy zaliczyć kapitał społeczny. Badania nad tym zasobem podjęli przedstawiciele ekonomii instytucjonalnej. Do istoty kapitału społecznego zaliczyli instytucje nieformalne oraz normy obowiązujące w danym społeczeństwie i sieci obywatelskiego zaangażowania. O jakości kapitału społecznego

¹⁷¹ M. E. Porter, *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001, s. 248.

decydują pozycja i rola organizacji pożytku społecznego, skala wolontariatu, aktywność obywatelska mierzona m.in. udziałem w wyborach i działaniach na rzecz dobra wspólnego, udziałem w stowarzyszeniach sąsiedzkich, chórach amatorskich, stopniu uzewnętrznienia norm moralnych. Istotną cechą wspólną jest zaangażowanie na rzecz dobra wspólnego, wyzwolenie aktywności społecznej, skłonności do współpracy i budowania wzajemnego zaufania. Tworzą się w ten sposób sieci obywatelskiego zaangażowania umożliwiające komunikację społeczną i ułatwiające wypracowanie kompromisu. W teoriach rozwoju traktuje się kategorię zaufania społecznego jako fundamentalny warunek rozwoju. W społecznościach, w których stowarzyszenia dobrowolne są chętnie tworzone łatwiej jest o przezwycięzenie braku zaufania do osób spoza rodziny. Uczestniczenie w zorganizowanych formach działalności zbiorowej prowadzi do przekonania, że inni również kierują się normami moralnymi. Kapitał ten został uznany za kluczowy, specyficzny zasób w rozwoju regionów. W tym wypadku zasadnicze znaczenie przypisano zaufaniu, normom i powiązaniom ułatwiającym skoordynowanie działania. Niezbędna jest też umiejętność i skłonność do współpracy w ramach grup i organizacji co umożliwi realizację wspólnych interesów. Za najważniejszą cechę uznaje się zaufanie pozwalające na obniżenie kosztów transakcyjnych (np. zawarcie umowy) decydujące o poziomie konkurencyjności. Przyczynia się to do zmniejszenia niepewności i obaw związanych z inwestowaniem środków w działalność rozwojową. Następuje wówczas usprawnienie funkcjonowania rynku i instytucji, ograniczenie niepewności i podniesienie skłonności do ryzyka, co może sprzyjać wzrostowi inicjatywy i przedsiębiorczości oraz rozwojowi kooperacji.¹⁷² W ogólnym ujęciu osiągamy podniesienie sprawności gospodarowania. Z kolei grupy interesu są źródłem nowych idei, innowacji i usprawnień życia gospodarczego.¹⁷³ O jakości kapitału społecznego decyduje też struktura społeczna: poziom zróżnicowania dochodów, struktura narodowościowa i etniczna.

Istotnym czynnikiem decydującym o jakości kapitału społecznego jest poziom wiedzy i wykształcenia pracowników, które może być zdobyte w różny sposób. Wyróżnia się cztery typy uczenia się: interaktywne, organizacyjne, instytucjonalne oraz uczenie się przez uczenie. Uczenie interaktywne polega na docieraniu wiedzy do systemu produkcyjnego i jej zatrzymywaniu. Później następuje integracja w systemie poprzez tworzenie sieci wiedzy i wykorzystywanie jej do wszystkich projektów.

¹⁷² T. Grosse, *Innowacyjna gospodarka na peryferiach*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 112.

¹⁷³ J. Hryniewicz, *Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*, "Studia Regionalne i Lokalne" 2000, nr 2(2), s. 55.

Istnieją dwa typy wiedzy: skodyfikowana i milcząca (ukryta). Wiedza skodyfikowana jest wiedzą zapisaną i dającą się łatwo przekazywać oraz kopiować. Wiedza milcząca (cicha, niejawna) związana jest z umiejętnościami konkretnej jednostki. Powstaje dzięki częstym kontaktom międzyludzkim. Jest trudna do przekazania, odtwarzania i zarejestrowania oraz kopiowania, nie podlega wymianie handlowej. Jej przekazywanie następuje w czasie uczenia się oraz w wyniku interakcji mających miejsce między uczestnikami procesu produkcyjnego. Uczenie instytucjonalne związane jest ze zdolnością przystosowania swoich struktur i celów do zmieniających się potrzeb i warunków zewnętrznych. Instytucje formalne i nieformalne są niezwykle istotne dla funkcjonowania regionu uczącego się. Wiedza cicha jest jednym z głównych czynników będących źródłem przewagi konkurencyjnej firm.

W zasobach niematerialnych istotne miejsce zajmuje uczenie się organizacji, które ma charakter procesu kolektywnego odnoszącego się do całej organizacji. Koncepcja organizacji uczącej się powstała pod koniec XX wieku, ale intensywne prace nad jej rozwojem prowadzono głównie w ostatniej dekadzie XX wieku. Model ten jest wynikiem poszukiwania nowego oblicza organizacji zdolnej do dostosowywania się do nowych warunków otoczenia, zmian technologii, charakteru i nasilenia konkurencji. Model organizacji uczącej się pozwala pokazać nowy wzorzec wewnętrznego zorganizowania przedsiębiorstwa, zasadnicze procesy, które są konieczne dla osiągnięcia celów oraz wartości i modele myślenia jakie są pożądane. Termin organizacja ucząca się został wprowadzony przez P. Sange w pracy *The Fifth Discipline. The Art and Practice of The Learning Organization*. Jest to kluczowa pozycja na którą powołują się autorzy rozwijający tą tematykę. Zdaniem P. Sange umiejętność uczenia się może okazać się kluczowym elementem decydującym o przewadze nad konkurencją. Przewagę zdobędą te organizacje, które nauczą się wykorzystywać zaangażowanie swoich pracowników oraz możliwość uczenia się na wszystkich szczeblach.

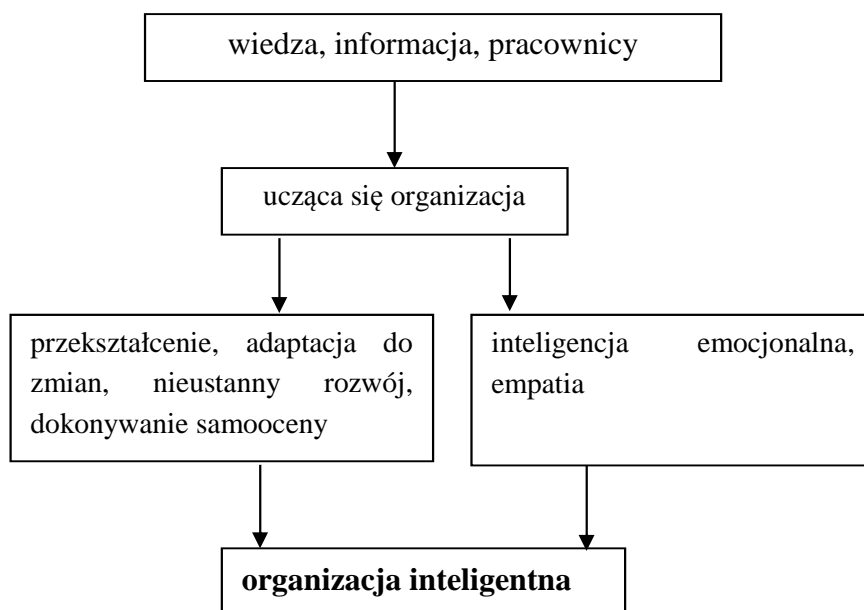
Według poglądów niektórych badaczy organizacja ucząca się jest punktem wyjścia dla modelu organizacji wiedzy i środkiem do osiągnięcia organizacji wysokiej inteligencji, czyli organizacji inteligentnej.¹⁷⁴ Organizacja inteligentna posiada zdolność adoptowania się do zmian zachodzących w otoczeniu, a nawet wyprzedzania tych zmian i aktywnego kształtowania otoczenia.¹⁷⁵

¹⁷⁴ B. Mikuła, *Organizacje oparte na wiedzy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2006, s. 41.

¹⁷⁵ R. Brett, *Creating Intelligent Organization*, "The Journal for Quality & Participation" 2002, Winter.

Tworzenie organizacji inteligentnej związane jest z inteligencją emocjonalną. Zwiększa się z wiekiem i przystosowaniem do różnych środowisk. Kompetencje przydatne w miejscu pracy nadbudowują się na empatii. Empatia jest kluczowa dla kompetencji istotnych w miejscu pracy, ułatwia bowiem:¹⁷⁶

- rozumienie innych – wyczuwanie uczuć i punktów widzenia innych osób oraz aktywne zainteresowanie ich troskami, niepokojami i zmartwieniami,
- nastawienie usługowe – uprzedzanie, rozpoznawanie i zaspokajanie potrzeb klientów,
- kształtowanie innych – wyczuwanie u innych potrzeb rozwoju i rozwijanie ich zdolności,
- wspieranie różnorodności – tworzenie i podtrzymywanie szans na osiągnięcia dzięki wykorzystywaniu różnych typów ludzi,
- osiągnięcie świadomości politycznej – rozpoznawanie politycznych i społecznych prądów.

Rysunek 1. Przejście od organizacji uczącej się do organizacji inteligentnej
Źródło: opracowanie własne

¹⁷⁶D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 1999, s. 196.

Dobry projekt czy nowa technologia są szansą na sukces. Jednak aby przerodziły się w dobrze prosperującą firmę trzeba jeszcze współpracy. Decydujące znaczenie dla kierowania zespołem ma połączenie wiedzy i inteligencji z inteligencją emocjonalną. Między tymi składnikami musi istnieć równowaga, nie wystarczy samo doświadczenie i znakomita wiedza fachowa, ani sam zapał, energia i dążenie do realizacji zamierzeń. Jest to kluczowy czynnik decydujący o sukcesie.

Kapitał społeczny jest połączony z *governance* – aspektem uczestnictwa obywateli w procesie podejmowania decyzji. Pojęcie to zostało wprowadzone przez przedstawicieli kalifornijskiej szkoły geografii ekonomicznej. Powstał paradygmat Coasa-Williamson-Scott według którego decydujący jest stosunek między kosztami organizacji wewnątrz firmy, a kosztami transakcji między firmami.¹⁷⁷ J. Gilly definiuje regulację terytorialną (*governance*) jako dynamiczny proces instytucjonalno-organizacyjny powstawania i współdziałania różnych sposobów koordynacji między aktorami geograficznie bliskimi, w wyniku którego dochodzi do ewentualnego rozwiązania nowego problemu produkcyjnego. Rozszerzone ujęcie *governance* wprowadza do analizy człowieka, co R. Warren definiuje jako demokratyczny, zorganizowany system przewodnictwa i kierowania, poprzez który obywatele zbiorowo działają na poziomie lokalnym w celu powiększenia swego dobrobytu, zaspokojenia wspólnych potrzeb i rozwijania sprawiedliwości społecznej.¹⁷⁸ Pojęcie to zostało wprowadzone do nauk społecznych z całym systemem relacji ludzkich w odniesieniu do terytorium. W literaturze wyróżniono kilka rodzajów *governance* terytorialnej: regulację prywatną związaną z indywidualnymi zachowaniami i celami, regulację prywatną zbiorową gdzie kluczową rolę odgrywa formalna grupa inwestorów prywatnych oraz regulację publiczną związaną z tworzeniem dóbr czy usług tworzonych dla wszystkich uczestników. Jest ona domeną państwa i samorządów terytorialnych czy związków międzygminnych.

Od lat dziewięćdziesiątych rozwijana była koncepcja regionu uczącego się. Według R. Florydy, twórcy tego pojęcia, uczące się regiony funkcjonują jako magazyny wiedzy i pomysłów, zapewniając przyjazne środowisko oraz infrastrukturę wspomagającą przepływ wiedzy i informacji.¹⁷⁹ Koncepcja ta zakłada, że czynniki konkurencyjności przedsiębiorstw takie jak innowacja, elastyczność, strategie sieci

¹⁷⁷ B. Jouve, Ch. Lefevre, J.-M., Offner, *La Gouvernance urbaine (rapport intermédiaire)*, Laboratoire Techniques, Ecole Nationale des Ponts et Chaussées, Nois-le-Grand, 1995, s. 3.

¹⁷⁸ R. Warren, *Building Urban Governance: An Agenda for the 1990s*, "Journal of Urban Affairs" 1992, Vol. 14, No. 3, s. 400.

¹⁷⁹ R. Floryda, *Toward the learning region*, "Futures" 1995, Vol. 27, No. 5, s. 523.

oraz przedsiębiorczość powstają w warunkach rozwoju regionalnego. Region posiadający elastycznie powiązane struktury zarządzania łącznie z podmiotami społecznymi, politycznymi i instytucjonalnymi oraz częstym przekazywaniem i wymianą informacji może być uznany za region uczący się. Relacje między poszczególnymi podmiotami są częste i tworzą gęsty system powiązań.¹⁸⁰ Jego istotną cechą jest zdolność do poprawiania swego funkcjonowania i rozwijania się w trwały sposób. Region uczący się to region kreatywny, umiejący przyciągać i przyjmować kreatywnych aktorów, poszukiwany przez inwestorów.

W przypadku regionu uczącego się firmy produkcyjne i usługowe, bez względu na strukturę i wielkość, są konkurencyjne ponieważ konkurencyjne jest całe terytorium w stosunku do otoczenia. Wynika to ze zdolności przedsiębiorstw i innych podmiotów zlokalizowanych w regionie do działań innowacyjnych. Warunkiem koniecznym jest istnienie infrastruktury wiedzy oraz infrastruktury instytucjonalnej zapewniającej dostęp do wiedzy formalnej oraz umożliwiającej kreowanie wiedzy niemodyfikowanej (milczącej). Niezwykle istotny jest drugi typ wiedzy, dotyczący zbiorowego uczenia się poprzez interakcje, czy uczenia się przez działanie. Zapewniają one zdolność regionu do dostosowania się do zmieniającego się otoczenia.

A. Klasik i F. Kuźnik podkreślają cztery perspektywy uczącego się regionu decydujące o budowaniu i wzmacnianiu czterech strategicznych zdolności regionu:¹⁸¹

- perspektywa spójności określająca zdolność regionu do zachowania i wzmocnienia spójności ekonomicznej, społecznej i przestrzennej, to również wiedza, doświadczenie i kompetencje nabywane i wykorzystywane w procesie i polityce łagodzenia i eliminowania różnic pomiędzy subregionami, co łączy się bezpośrednio z rozwojem regionu spójnego ekonomicznie, społecznie i przestrzennie,
- perspektywa kapitałowa determinująca zdolność regionu do tworzenia i rozwijania zasobów, zwłaszcza zasobów ludzkich, organizacyjnych i kulturowych wraz z mechanizmami zaangażowania ich w rozwój regionu, to również obszar wiedzy, doświadczenia i kompetencji, tworzonych, nabywanych i rozwijanych,
- perspektywa adaptacyjna warunkująca zdolności adaptacji regionów przez ustawiczne uczenie się i innowacje wobec coraz szybciej zmieniającego się

¹⁸⁰ A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, op.cit., s. 136.

¹⁸¹ A. Klasik, F. Kuźnik, *Region uczący się w teorii i praktyce polityki rozwoju regionalnego*, w: J. Tarajkowski, L. Wojtasiewicz, *Przestrzeń w polityce gospodarczej*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2008, s. 97-98.

otoczenia, również globalnego, to również obszar wiedzy, doświadczenia i kompetencji pozyskiwanych i przyswajanych,

- perspektywa przyszłości określona przez zdolność ewolucyjnej zmiany tożsamości regionu pod wpływem dokonujących się w nim zmian strategicznych, takich jak: specjalność regionu, typy zachowań podmiotów sceny regionalnej oraz ciągłości polityki strategicznej.

Region uczący się ma zdolność do pomnażania i wzbogacania wiedzy, kultury, kompetencji i infrastruktury,¹⁸² stając się tym samym źródłem innowacji.

Dla inwestorów ważne są innowacje rozumiane jako rezultat zastosowania wiedzy lub wynalazku w wyniku którego powstaje nowy produkt lub proces. W szerszym ujęciu innowacje to wszelkie procesy twórczego myślenia, zmierzające do zastosowania i użytkowania lepszych rozwiązań w technice, technologii, organizacji czy życiu społecznym. Nowe ewolucjonistyczne podejście do postępu technicznego zawdzięczamy badaczom z Europejskiej Grupy Badawczej GREMI. Modele liniowe zostały zastąpione dynamicznymi modelami interakcyjnymi, które uwzględniały liczne sprzężenia zwrotne w procesie powstawania i dyfuzji innowacji. Innowacja nabrała charakteru kompleksowego mechanizmu społecznego związanego z procesem produkcyjnym i produkcją nowych wyrobów. Jej rola jest szczególnie istotna w dobie gospodarki opartej na wiedzy. Główne trudności wynikają bowiem z braku wiedzy, związanej z tworzeniem innowacji, jak też z braku umiejętności dyfuzji oraz absorpcji wiedzy. W odniesieniu do regionu innowacje spełniają szczególną rolę, gdyż za konkurencyjne regiony uważa się regiony innowacyjne. Innowacyjność regionu określa się jako zdolność regionu do zmian, ulepszeń, wprowadzania reform i nowatorskich rozwiązań w regionie w celu poprawy efektywności funkcjonowania mechanizmów wspierających rozwój w regionie.¹⁸³

* * *

Zachodzące procesy globalizacji prowadzą w dwu kierunkach, z jednej strony do konieczności działania w skali globalnej oraz z drugiej do nadania większej rangi

¹⁸² A. Klasik, F. Kuźnik, *Regiony uczące się w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, w: *Region w gospodarce opartej na wiedzy*, red. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 10.

¹⁸³ Z. Przygodzki, *Konkurencyjność regionów*, w: *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, red. J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, CeDeWu, Warszawa 2012, s. 144.

działaniom na poziomie regionalnym. Rozwój regionalny jest obecnie postrzegany przez pryzmat terytorium będącego jednym z elementów nowego paradygmatu polityki regionalnej. Wraz z nim większe znaczenie zostało nadane zasobom wewnętrznym, niepowtarzalnym i charakterystycznym dla danego regionu. Aby jednak ten endogeniczny potencjał mógł się ujawnić muszą zaistnieć specyficzne warunki zarówno społeczne, gospodarcze jak i polityczne. Sukces regionu jest możliwy gdy jego indywidualne cechy zostaną wykorzystane oraz zdoła dostosować się do warunków i wymogów globalnego otoczenia. Sukces regionu związany jest również z budowaniem pozycji konkurencyjnej. Podstawa budowania konkurencyjności związana jest z wiedzą i informacją. Istotne jest stworzenie środowiska przedsiębiorczości. Region jest zbiorem wiedzy zarówno upodmiotowionej jak i milczącej. Aby wiedza spełniła swą rolę wymaga sprawnej dyfuzji, gdyż w innym przypadku może stać się całkiem bezużyteczna. Z kolei skuteczność dyfuzji zależy od bliskości przestrzennej.

Bibliografia

- Aydalet Ph., *L'aptitude des milieux locaux à promouvoir l'innovation*, w: *Technologie nouvelle et ruptures régionales*, Economica, Paris 1986.
- Benko G., *Geografia technopoli*, PWN, Warszawa 1993.
- Brett R., *Creating Intelligent Organization*, "The Journal for Quality & Participation" 2002, Winter.
- Castells M., *Siła tożsamości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Castells M., *The Rise of The Network Society*, Blackwell, Oxford 1996.
- Final Report of the Expert Group Clusters and Networks*, European Commission DG-Enterprise, Brussels 2003.
- Floryda R., *Toward the learning region*, "Futures" 1995, Vol. 27, No 5,
- Garofoli G., *Economic Development, Organization of Production and Territory*, *Revue d'Economie Industrielle*, 1993, Vol. 64.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 1999.
- Grosse T., *Innowacyjna gospodarka na peryferiach*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007
- Grosse T., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej wpływ na rozwój gospodarczy. Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i wnioski dla Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.
- Grzeszczak J., *Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej*, PAN, „Prace Geograficzne”, Wydawnictwo Continuo, Wrocław 1999, nr 173.

- Hryniewicz J., *Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2000, nr 2(2).
- Jewtuchowicz A., *Rozwój, środowisko, sieci innowacyjne i lokalne systemy produkcyjne*, w: K. B. Matusiak, E. Stawasz, A. Jewtuchowicz, *Zewnętrzne determinanty rozwoju innowacyjnych firm*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001.
- Jewtuchowicz A., *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005.
- Jouve B., Lefevre Ch., Offner J.-M., *La Gouvernance urbaine (raport intermédiaire)*, Laboratoire Techniques, Ecole Nationale des Ponts et Chaussées, Nois-le-Grand, 1995.
- Klasik A., F. Kuźnik, *Regiony uczące się w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, w: *Region w gospodarce opartej na wiedzy*, red. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- Klasik A., Kuźnik F., *Region uczący się w teorii i praktyce polityki rozwoju regionalnego*, w: J. Tarajkowski, L. Wojtasiewicz, *Przestrzeń w polityce gospodarczej*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2008.
- Kłaż K., A. Kowalski, *Rozwój klastrów przemysłowych w Polsce*, w: *Polska. Raport o konkurencyjności 2010. Klastry przemysłowe a przewagi konkurencyjne*, Instytut Gospodarki Światowej, SGH, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2010.
- Mikuła B., *Organizacje oparte na wiedzy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2006.
- Nowakowska A., *Regionalny kontekst procesów innowacji*, w: *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, red. Nowakowska A., Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2009.
- Olechnicka A., *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
- Porter M. E., *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001.
- Porter M. E., *Regions and the New Economics of Competition w: Global City-Regions. Trends. Theory. Policy*, red. A. J. Scott, Oxford 2001.
- Przygodzki Z., *Konkurencyjność regionów*, w: *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, red. J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, CeDeWu, Warszawa 2012.
- Rallet A., Torre A., *Proximity and Localization*, Regional Studies, 2005, Vol. 39.1.
- Regional Policy Challenges. New Issues and Good Practices, OECD, Paryż 2009.

Szlachta J, *Doktryna OECD w sferze polityki rozwoju regionalnego*, w: *Polska wobec wyzwań cywilizacji XXI wieku*, red. A. Kukliński, K. Pawłowski, J. Woźniak, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2009.

Warren R. *Building Urban Governance: An Agenda for the 1990s*, "Journal of Urban Affairs", 1992, Vol. 14, No. 3.

Zadencki J., *Tożsamość partykularna, tożsamość globalna, polityka*, w: *Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych*, red. R. Piekarski, M. Graban, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2003.